

CÈSAR MARTINELL I BRUNET*

per Oriol Bohigas i Guardiola

Estimats amics: estic molt content de prendre la paraula en aquest elogi commemoratiu de l'arquitecte vallenc Cèsar Martinell. Venint cap aquí pensava quins mèrits tenia per prendre part en aquesta commemoració i he pensat que de mèrits no en tenia, però de característiques apropiades sí. Des de molt jove vaig ser un admirador de Martinell i, per tant, coneixedor dels dos aspectes de la seva vida que aleshores m'interessaven més: l'historiador i l'arquitecte. Després, al llarg de la vida li vaig conèixer un tercer aspecte: l'home capaç de plantejar polèmiques culturals i d'organitzar associacions. Aquests tres aspectes els he viscut molt a prop. Però hi ha encara un altre fet important: no tant sols he estat amic de Martinell en diversos episodis, sinó que he estat deixeble seu durant un o dos anys treballant al seu estudi quan encara no havia acabat la carrera. Feia una mena d'entrenament de la vida

* Conferència pronunciada el dia 27 de gener de 2001 amb motiu de la seva incorporació a la galeria de ciutadans il·lustres de l'Ajuntament de Valls.

professional. Recordo de manera entranyable Martinell i tota la seva família, així també la presència puntual de les seves dues filles que ara tinc aquí al davant. A aquella mateixa taula on jo treballava uns anys abans hi havia treballat un jove arquitecte sortit de l'escola, Josep Antoni Coderch, i que al meu entendre, és el millor arquitecte de la seva generació. Em feu il·l·lusió saber que en aquella mateixa taula hi havia passat el millor testimoni d'una altra generació.

Per començar, vull parlar ara de les obres agràries de Martinell fetes precisament al voltant d'aquesta comarca, al voltant del vi i de l'oli, de la qual Valls n'és una capital real socialment i política. Són unes obres molt importants, construccions de gran envergadura estètica i paisatgística. Són el símbol del paisatge d'una zona central de Catalunya. Però, a més, aquesta sèrie d'edificis va anar lligada a un moviment sociopolític important, el cooperativisme. Aquestes construccions agràries comencen als voltants de l'any 1917, impulsades per un moviment cooperativista que reforçà l'agricultura d'aquestes comarques i lligat a una nova política a Catalunya, la política de la Mancomunitat. Per primera vegada Catalunya té la possibilitat de concretar en la realitat arquitectònica i productiva una ideologia pròpia, alliberant-se de les interrupcions i dels llastres de la dependència de Madrid. Per un cantó la qualitat arquitectònica, per un altre la qualitat urbanística i representativa i, per un tercer, l'adequació eficaç a una regeneració de Catalunya.

Hi ha un llibre escrit pel propi Martinell, *Les construccions agràries*, que dona totes les dades de l'operació de manera exhaustiva, començant amb una història del cooperativisme a Catalunya on es veu que Martinell no tan sols era un arquitecte, sinó una persona preocupada pel moviment autònom del país i per la renaixença que en aquell moment Catalunya estava vivint. Em sembla que jo vaig ser el primer en situar en un llibre sobre el modernisme aquestes construccions agràries, perquè els autors de llibres anteriors sobre el moviment, Ràfols i Cirici, no els citen. Martinell era més jove i més modern que els de la generació del Modernisme, en quedava fora generacionalment, però jo creia que s'hi podia incloure estilísticament en alguns aspectes. En certa manera se'l podia considerar com un modernista tardà.

Em vaig empenyar en situar-lo com a modernista perquè entenia que la seva arquitectura agrària es podia entendre com una continuïtat de la posició artística, social i constructiva de Gaudí; és a dir, com un deixeble directe i coneixedor molt profund de Gaudí i, per tant, un utilitzador intel·ligent de les premisses gaudinianes. Com que sóc dels qui creuen que Gaudí és un modernista i no un fet aïllat en la cultura catalana, un arquitecte sobresortit però no isolat, també crec que totes aquelles línies que s'han derivat de Gaudí són línies que provenen del gran moviment artístic, cultural i polític que va representar el Modernisme. De totes maneres he de reconèixer que aquesta afirmació, de la qual em vaig quedar tan satisfet, en aquests moments es presenta una mica dubtosa. Es presenta tan dubtosa, tal com van anticipar per exemple Ignasi Solà Morales —en el pròleg d'un llibre que fou el primer anàlisi global de l'obra de Martinell—, Raquel Lacuesta i Antoni González —que han treballat tan bé en l'obra de l'arquitecte— que molt aviat em van contradir; ja que

Cèsar Martinell (AMV / Pere Queralt).

no creien que Martinell fos un arquitecte modernista, sinó un arquitecte noucentista. Jo encara em mantinc en la meua idea de què en realitat és un reinterpreterador del Modernisme, però he de reconèixer que també tinc els meus dubtes perquè, per exemple, la resta de la seva obra fins que es va morir no es pot classificar dintre del moviment ni de l'estil. És una obra més aviat pròxima al noucentisme o potser pròxima a aquells eclecticismes que anaven lligats a la seva tasca d'historiador. I per una altra banda, potser sí que cal acceptar que simplement era un gran admirador i coneixedor de les idees bàsiques de Gaudí que va ser, més que un continuador del Modernisme, un continuador només del gaudinisme.

I aquí ve una dada important que, també per raons personals, recordo molt directament: la publicació d'un dels seus llibres sobre Gaudí que es titulava *Gaudinisme*. En aquest llibre defensava la teoria —contrària a la meua— de què Gaudí no era un arquitecte modernista com Domènech i Montaner, com el primer Puig i Cadafalch, com Sagnier, etc.; sinó que era un arquitecte insòlit fora de la història corrent que havia aconseguit concebre l'arquitectura d'una manera íntegra i total, el començament d'una nova era arquitectònica. Per tant no el considerava lligat al procés estilístic d'un període, sinó fundador d'una manera més nova i més integral d'entendre la història. Ho recordo molt bé perquè amb aquest tema vaig iniciar una polèmica amb ell. Ens vam barallar intel·lectualment en conferències i en articles. Ho recordo amb una certa emoció i amb molt d'afecte perquè, essent jo molt més jove i en certa manera deixeble d'ell, va deixar que la conversa i el diàleg es movés amb tranquil·litat i sobretot amb generositat, entenent que qualsevol conversa redundava en un major coneixement del tema. El llibre *Gaudinisme* es publicà l'any 54 i jo devia ser una mica massa agosarat perquè només feia 4 anys que havia acabat la carrera. Ara em sembla una mica absurd haver-me posat a discutir amb el “senyor Martinell”. Ja he dit però, que no va ser una discussió. Va ser una conversa molt simpàtica que ens va ajudar a tots a reconsiderar el fenomen gaudinista dins la història de l'arquitectura.

He dit que l'altre aspecte que a mi m'ha admirat molt de Martinell és la seva categoria d'historiador de l'art. Ha estat un gran historiador de l'art en dos temes fonamentals a més del tema Gaudí. Cal recordar uns grans estudis sobre l'arquitectura medieval, sobretot la catalana, d'una transcendència extraordinària i d'eficàcia cultural i social perquè amb aquests estudis donava a conèixer els grans monuments de Catalunya en un moment en què els estudis i la divulgació eren encara escassos. Però, a més a més, aquests estudis tingueren una conseqüència professional. Una gran part de la seva obra arquitectònica, a part dels edificis agrícoles, està dedicada a la restauració d'edificis medievals —no en faré una llista perquè és pràcticament interminable i ja està molt ben documentada en el llibre de Raquel Lacuesta—. Va treballar molt en la restauració d'aquests edificis medievals amb uns criteris d'historiador que solen ser a la llarga discutibles, però que els va saber matisar amb la sabiduria del refer però no del desfer; és a dir, no fer malbé el testimoni, sinó

recolzar-lo amb una adaptació a les exigències constructives i a les necessitats de les noves funcions.

Però hi ha un aspecte encara més important en la seva tasca d'historiador. Són els diversos llibres i escrits fragmentaris sobre l'arquitectura i l'art català del barroc. Hem de pensar que aquells anys, fins que van aparèixer els tres volums de *Monumenta Catalonia*, el barroc a Catalunya estava molt mal considerat; el barroc i, fins i tot, el neoclàssic. Aquí tots hem estat sempre adictes al romànic i al gòtic com si Catalunya fos medieval i prou. Cèsar Martinell va demostrar que no, que la Catalunya barroca i renaixentista i, fins i tot, la de les temptatives neoclàssiques, és una Catalunya culturalment i artística prou important. Segurament cal subratllar com una investigació culminant els estudis sobre els Bonifàs, uns estudis de base que situaren moltes dades de la nostra història artística. Però potser encara em sembla més important la visió global de l'art i l'arquitectura barroques en aquells tres volums, uns llibres fonamentals a partir dels quals s'han iniciat altres estudis que potser en algun detall els han completat o corregit, però que no s'haurien fet sense aquell punt de partida.

M'he referit a l'art medieval i al barroc, però el tema al qual va dedicar més temps i més esforços en els últims anys és a Gaudí. Martinell ha estat el gran historiador, el gran analista, el gran crític i el gran intèrpret de Gaudí. Començà amb un llibre l'any 51 sobre les converses que ell recordava haver mantingut amb Gaudí o que li havien estat comunicades. Fou un primer document de molta transcendència. Però el cop fort fou el llibre que ja he citat abans, *Gaudinismo*, de l'any 54, on es plantejava una nova interpretació de Gaudí. No s'acontentava repetint el que tothom deia segons diverses visions superficials sempre referides. Explicà que es tractava d'una teoria específica aplicada íntegrament a totes les obres. Aquesta posició es va anar arrodonint amb altres conferències, amb altres contactes, amb estudis sectorials; fins arribar al llibre monumental publicat el 1967 amb el títol *Gaudí. Su vida, su teoría, su obra*. És un llibre fonamental que, quant a aportació de dades, no ha estat encara superat, i on es desenvolupa tota la seva teoria del gaudinisme a través de l'anàlisi de totes les obres. Paral·lelament a tots aquests estudis i a tots aquests escrits, Martinell posava en marxa tota una activitat de promoció com, per exemple, la fundació del Centre d'Estudis Gaudinistes, la participació a Amics de Gaudí i també l'apassionada discussió —en què jo també vaig intervenir mantes vegades— sobre la continuació de la Sagrada Família —he de recordar que jo sóc absolutament contrari a la continuació de la Sagrada Família i fa anys que sempre que puc ho dic, i ho dic de la manera més abrupta i més agressiva perquè em sembla que s'ho mereix—. En canvi Martinell no era tan radical però en el fons pensàvem igual. No creia que el temple expiatori (expiatori, de què?) s'hagués de continuar com una còpia estilística de Gaudí, sinó amb la interpretació de les grans essències arquitectòniques del mestre. En aquest punt vam arribar a estar bastant d'acord, encara que ens quedava pendent la discussió sobre quines són aquestes essències. Però en principi la idea de Martinell era molt intel·ligent: la Sagrada Família, com tota l'obra de Gaudí, només es pot continuar adaptant les essències i no els detalls decoratius

que són cosa d'una època, d'uns artesans que ja no existeixen, ni tan sols alguns detalls constructius. Però sí es pot fer recollint la idea de què ha de ser un temple, de què és una estructura pètria, de com la construcció és la forma i la imatge de l'arquitectura; és a dir, recollint i posant al dia la teoria gaudiniana després de discutir-la i adaptar-la.

Per acabar, vull fer una referència a allò que en podríem dir la seva activitat cívica. Va ser un home que sempre va estar disposat a participar en la societat civil i acadèmica per millorar les condicions socials i culturals del país. Per exemple, la tasca com a secretari de l'Associació d'Amics de l'Art Vell o l'activitat com a membre del Col·legi d'Arquitectes. Aquesta última fou molt important perquè des d'aquest lloc va fundar —i en va ser el primer director— la revista *Cuadernos de Arquitectura*, que ha perdurat fins ara amb el nom de *Quaderns*. El primer número el va iniciar un article de J. F. Ràfols sobre l'arquitectura del segle XX a Europa, un començament que demostrava que Martinell, malgrat ser d'una altra generació, obria les pàgines —en mans d'un historiador de la seva mateixa generació— a les noves preocupacions dels joves interessants per la modernitat. També treballà en les comissions de defensa del patrimoni revaloritzant les peces arqueològiques. Tingué una activitat constant fins allà on permetien les circumstàncies professionals i polítiques. Perquè hem de tenir en compte que Martinell va viure molts anys en una època molt negra. Ni la vocació per la cultura catalana i per la cultura en general eren gaire exterioritzables: desgraciadament una part molt llarga de la seva activitat acadèmica i professional es va haver de desenvolupar dintre del franquisme.

Em sembla que també hi ha un aspecte que s'hauria de subratllar que ho faran vostès mateixos directament: la constatació de què molts d'aquests esforços es feren o es relacionaren temàticament amb l'entorn de Valls, l'Alt Camp, la Conca de Barberà i, en general, amb tota la zona tarragonina. Això és molt significatiu perquè situa Martinell com un personatge dins d'aquest món local amb una gran potència cultural, que és precisament el reflex de la seva cultura a alts nivells nacionals i internacionals. Per tant, felicito els ciutadans d'aquesta ciutat perquè han pres la decisió de commemorar la qualitat cultural i personal de l'arquitecte César Martinell i l'han introduït en la sèrie d'insignes vallencs que han treballat no tan sols per la ciutat, sinó també per la cultura universal.

Gràcies.

PARAULES D'AGRAÏMENT DE LA FAMÍLIA

Maria Martinell i Taxonera

En aquest acte de reconeixement de la persona i de l'obra del pare, vull aprofitar els cinc minuts que se'm concedeixen per manifestar el nostre agraïment a tots els que l'han fet possible. Primerament, a l'Institut d'Estudis Vallencs —que ell va fundar juntament amb altres vallencs residents a Barcelona— per haver-ne presentat la proposta, especialment al seu actual president, Jaume Saltó, i al seu directiu, Joaquim Torres. Després a l'Il·lustre alcalde de Valls, Jordi Castells, per la generositat amb què va acollir la proposta i per l'interès que hi ha pres. Als regidors de l'Ajuntament de Valls que hi han votat a favor i als ciutadans de Valls que, en la seva immensa majoria, ho consideren un reconeixement merescut i just, com m'han manifestat molts i de moltes maneres. Respecte a l'acte que ara celebrem, agraeixo ben sincerament a l'Oriol Bohigas que hagi acceptat de fer-ne la semblança tan completa i càlida alhora, i a Pere Queralt que n'ha pintat un retrat amb competència i il·lusió. A tots, moltes gràcies.